

ספרים

הצנטוריונים

מי שעומד מן הצד, לא יקשה עליו למצוא נקודות הראויות לבקורת תמורה ברקמת היחסים בין הצבא הצרפתי לרפובליקה הרביעית וכן בינו לחמישית, וקל יהיה לו אפילו לתמוה על עצם המקום שתפס הצבא בחיי "החברה המדינית" הצרפתית — בפרט בתקופה כשלנו, שנתמעט בה כל־כך, לכ־אורה, תפקידו הצבאי ה"טהור" או ה"מסור" רתי". כנגד זאת לא יקשה להביא ראיות לתפקיד הגורלי שממלא הצבא בחיים הפוליטיים בעת החדשה, ואף בימינו אלה — לא רק במדינות נחשלות, או "מתפתחות", שבהן הוא מגלם את המנגנון המודרני המרכזי ואת ההייררכיה הטכנית והביצועית היחידה למעשה, אלא גם בחברות מערביות, מתקדמות לפי הערך מבחינה טכנית ואינן טלקטואלית כאחת. די אם נזכור את התפקיד שמילא הצבא בגרמניה המאוחדת, מאז קומה ועד מפלתה האחרונה; את התפקיד שמילא בעצם התפוררותו, בהפיכה הבולשבית ברוסיה; את התפקיד שמילא, בין שתי המלחמות העולמיות, באוסטריה ובפולין, בספרד וביפן, ואפילו במדינות פרלמנטריות צנועות ותסודות כפילנג'ד שווייץ. ומותר אף לציין, בקונטקסט זה, את הגילויים החוזרים ונשנים של יזמה פוליטית, מסותרת יותר או פחות, בצבא ארצות־הברית גופו: החל משנות המשבר הגדול וכלה בתקופת פיקודו של מקארטור ביפאן ובקוריאה — ובחתירותיהם של הגנרל ווקר וכיוצא בו בעת האחרונה הממש.

הפרשה סבוכה היא ומורכבת הרבה יותר מכפי שנראה אגב סקירה מרפרפת של הכותרות בעתון־הבוקר, ושבעתים סבוכה היא ומורכבת בארץ עתירת־עבר־הפכים בצרפת. שכל־כולה עץ ענף, רחב־נוף וגדיב־

צל וברוך־לשד ועמוק־שרשים, אך גם גדוש סיקסים וגבנונים ועקמומיות. סוף־סוף צרפת היא בעת־ובעונה־אחת הארץ הקלאסית של צבא מקצועי מובחר ושל צבא־המגויסים ההמוני — כשם שהיא בעת־ובעונה־אחת ארץ של אינדיבידואליזם עקשן, שמרגי ופצלגי בחייה־משק ושל "קאפיטליזם ממלכ־תי" ריכוזי וטכנוקראטי שאולי אין לו אח ודוגמה מחוץ למדינות הקומוניסטיות. זוהי גם מדינה שמסורתיה הצבאיות המפוארות, החזקות והרצופות ביותר משך 130 השנים האחרונות נתגבשו בחלקן הגדול במערכות צבאיות וישבניות, מוצלחות יותר ומוצלחות פחות, מעבר־לים, הרחק מן המטרופולין; באלוזיריה ובמארוקו, במקסיקו ובמדבר־סהרה, במדגסקר ובהודו־סין, בסוריה ובסור־דאן; בשליחתם של משטרים שלעתים קרובות מדי ראו בו ובמאמציו כלי־משחק לצרכי פוליטיקה פנימית או גורם של פרסטיז'ה; שלעתים קרובות מדי השתבחו בו בהצלחתו וניערו חצנם ממנו בהיכשלו; שלעתים קרובות מדי הניחו לו מידה שווה של חירות ליוזם ולהתאבן, להעז — ולהתמוטט.

"הצנטוריונים" הוא אולי הרומן בה"א הידיעה של הצבא הצרפתי בשנים רצופות־המבחנים־הואכזבות שלאחר מלחמת־העולם השנייה — על־כל־פנים, של הקצונה הצרפתית בשנים אלו. זהו רומן שנכתב בכלעס ובהבנה, במרירות־גפוש ובצלילות־דעת, בכנות ובס־ערת־רוח — ועל הכל: בחוש־מידה! — בידי אדם שהוא עצמו בעל עבר לא־מבוטל כקצין־קומנדו וככתב קרבי, בשר מבשרם של גיבוריו... ועם כל שניכרת בו בהזדהות המחבר עם רגשיה־הפשל של גיבורי־הכריו, עם תגובותיהם ה"גבריות", מסירותם הנזכבת וחיפושיהם הרעיוניים, אין הוא מתגלגל כלל לדרגה של קול־קורא, של תעמולה, של חיבור ז'ורנליסטי או תעודה כרוניקלית סתם. בעצם, הרי זו דוגמה נדירה למדי של רומן אקטור־אלי, פוליטי, שה"תיזה" של מחברו אינה מקפידה בו את הרטי כחי, הדינאמי, הפיזי של עלילתו. דומה כי בזכות כך דווקא נתחס הקורא, בהמשך סיפור־המעשה, להזדהות עם הדמויות, הממשיות עד מאוד, של הקולור־

להיות משתתפים פעילים וסבילים ברציחות של ערבי, לבוש בגדי־אורה, שחדר לבין קווייהם למטרות ריגול. בנובלה זו מנסה ברטוב לבחון את תגובתו של המספר, תגובת יחיד השונה מתגובותיו של הקולקטיב.

ב"לב חכמים" מגיב הקולקטיב על עובדת מותו של מישהו מתוכו, ב"סביב מקרה הטבעת" מגיב הקולקטיב על עובדת מותו של מישהו מבחוץ, מישהו שהגורל מינה לו להשתיך למחנה האויב. סבלו של אלפרד איש־הקיבוץ היה גלוי לחבריו, הערבי הנורה במנוסתו מפרפר וגווע לנגד עיני עם רב. במקרה מותו של אלפרד מנסה הקולקטיב להעמיד פני אָבל, משום שצריך לנהוג גיגוני אבל לאחר מותו של מי שנמנה על "המשפחה הגדולה", אולם העובדה שאלפרד בחייו זר היה לחבריו, והעובדה שמת בערב־פורים דווקא, גורמות שתתבקע מסכת האבל החיצונית שעוטה הקולקטיב על עצמו.

מקרה מותו של הערבי מסב שמחה לצופים במנוסתו ובסבלו. העובדה שהוא איב מונעת התחשבות במוספמות המקובלות במקרה מותו של אדם.

המספר בגוף־ראשון את סיפור פגישתו עם דוברין הרוצח ואת מחזה קטילתו של הערבי הגס לא השתחרר עדיין מזעזוע המוות שפגע ב"ישוב" הקטן, שאוכלוסייתו חשה עצמה כמשפחה אחת, ואינו יכול לעמוד בשוויון־נפש מול גסיסתו של אדם, וזאת למרות היותו חיל ותיק. מחזה הגסיסה מחלחל בתוכו, חוזר וניעור כל־אימת שאי־שקט פוקדו.

בספריו הקודמים התגלה ח. ברטוב לקוראיו כמספר רגיש לכל גילוי של עיוות־דין ויחס בלתי־אנושי וכן לסבלו של הפרט. רבים סלחו לו אז על הליקויים במבנה של רומן כ"שש כנפים לאחד" ועל הנימה המלודרמטית שבו, וזאת בשל התיאור האנושי של גיבוריו העממיים. ליחס סלחני זכה אף הקובץ "השוק הקטן", ומאותם טעמים. אך דומה כי אין הצדקה ליחס כזה כשדנים ב"לב חכמים". ברטוב נטל עליו משימה יומרנית מאד, כעדות עלילותיהם של הסיפורים והסיטואציות בהן ניסה להעמיד את גיבוריו. אין ספק שסיפורי־המעשה של שלש

גלים, הקפיטנים והלייטננטים האלה — "הצנטוריונים" של הרפובליקה הצרפתית — גם אם בשעת קריאתו של עתון־הבוקר אין בו אלא הסתייגות מהם ומתגובותיהם. התרגום העברי מוסר אל־נכון את אָפים הבוטה, הנפנם והמחשמל של השיחות והמעמדים שבמקור.

המו"ל מודיענו שזהו רומן ראשון בסדרה של "רומנים אקטואליים בני־זמננו". זהו סוג ספרות שבעברית לא נודמן לנו להכירו אלא באקראי, זעיר־פה זעיר־שם, אף כי בספרותן של ארצות המצוינות בעירנות פוליטית ותרבותית כאחת הוא מעסיק דרך־קבע את טובי הקוראים — ותכופות גם את טובי המחברים. מכל־מקום, אם יהיו הרומנים הבאים בסדרה זו עומדים על רמתו של זה הראשון הרי יתיחד לה מקום של כבוד על מדה־הספרים העברי — כמו גם במח־שבתו הפוליטית של הקורא הער לבעיות הזמן ותמורותיו.

ב. מ.

לב חכמים

עלילת שלש הנובלות שפונסו ב"לב חכמים" סובבת סביב מערכת תגובותיהם של הקור־לקטיב ושל הפרט על עובדת מותו של אדם.

בנובלה המרכזית בקובץ, זו שעל שמה נקרא הספר, מעלה ברטוב את תגובותיו של הקיבוץ, הקולקטיב המגובש ביותר הידוע לחברה הישראלית, על מותו של אחד מחברי. רינו עניינה של הנובלה השנייה, "דוברין", הוא בפגישה, לאחר שנים רבות, עם מי שרצח פעם אדם במושבה. בעטיה של אותה פגישה היה במספר (סיפור זה כתוב בגוף ראשון) חווית הזעזוע הגדול של פגישת הילד עם המוות. גיבורי הנובלה האחרונה, "סביב מקרה הטבעת", הם סטודנטים לוחמים בירושלים של ערב המצור, שאירע להם

* ז'ן ארטגי: הצנטוריונים; תרגום: יהושע קנז; הוצאת "עם הספר", 1962; 391 עמ'.